

Şiddetin Kuşakaşkın Boyutu: Yarım Kalmış Bir Özgürlük Anlatısı

İnci Doğaner¹

Özet

Şiddet; bireysel, ilişkisel ve toplumsal düzeylerde çok boyutlu etkiler yaratan karmaşık bir olgudur. Kuşakaşkın şiddet, psikoterapi süreci içinde sıklıkla mağdurdaki travma bulguları üzerinden dolaylı biçimde görünür hale gelir. Hem şiddetin kendisinin hem şiddetin kuşakaşkın boyutunun ruhsal iyileşme süreçlerine nasıl kaynaştırılabileceği önemli bir araştırma konusudur. Klinik pratikten beslenen bu kuramsal araştırmada, önce kavramsal bir çerçeve sunulmakta, ardından bu çerçeve, niteliksel desende tasarlanmış, iyi-nitelenmiş olgu sunumu modeli ile desteklenmektedir. Psikodramatik bireysel psikoterapi sürecindeki protagonistin deneyimi, kuyu, beton, hortlak ve tek-göz gibi metaforik imgeler aracılığıyla görünür hale gelmiş; ritüel, tanıklık, sahnesel ve imgesel canlandırma, eşleme ve rol değiştirme teknikleri kuşakaşkın yüklerin dönüştürülmesine olanak sağlamıştır. Bulgular, şiddetin yalnızca davranışsal değil, bedensel, özsel ve ilişkisel düzeylerde temsil edildiğini göstermektedir. Şiddetin, yalnızca dışa yönelen bir davranış olmakla da kalmadığı; içe dönen, sessizleşen, donan ve kuşakaşkın biçimde aktarılan bir olgu olduğu görülmektedir. Çalışma, şiddetin, sadece dışa-yönelimli bir eylem değil yarım kalmış bir özgürlük-özerklik anlatısı olduğunu; yarattığı mağduriyet anlatısının ritüel, canlandırma, metafor ve tanıklık aracılığıyla yeniden yazılabileceğini düşündürmektedir.

Anahtar kelimeler: kuşakaşkın travma, içe dönük şiddet, kendilik gelişimi

The Transgenerational Dimension of Violence: An Unfinished Narrative of Freedom

Abstract

Violence is a complex phenomenon that creates multidimensional effects at individual, relational, and societal levels. Transgenerational violence often becomes visible in psychotherapy indirectly, through the trauma manifestations observed in the survivor. How both violence and its transgenerational dimension can be integrated into processes of psychological healing remains an important area of inquiry. Drawing on clinical experience, this study first offers a theoretical framework and then supports it with a well-qualified case study designed in a qualitative research tradition. In an individual psychodrama psychotherapy process, the protagonist's experience became visible through metaphorical images such as the well, the concrete, the revenant, and the one-eye figure. Ritual, witnessing, scenery and imaginary enactment, doubling, and role reversal techniques enabled the transformation of transgenerational burdens. The findings indicate that violence is represented not only on behavioral level but also on bodily, essential, and relational levels. Violence appears not only as an outward-directed act but also as an inward-turning, silencing, freezing, and transgenerationally transmitted phenomenon. The study suggests that violence is more than a behavior; it is an unfinished narrative of freedom and autonomy. The narrative of victimhood can be rewritten through ritual, metaphor, and witnessing.

Keywords: transgenerational trauma, inward-directed violence, self-development



¹ Doç. Dr., İzmir Psikodrama Derneği
E-posta: inci.doganer@gmail.com



¹ ORCID: 0009-0004-4816-2655



Başvuru : 25 Kasım 2025
Kabul : 30 Mart 2026



DOI: 10.56955/bpd.1830367

Giriş

Psikoterapötik çerçevenin pratik ve kuramsal olanaklarının, şiddet gibi kritik bir konuda kuşakaşkın boyutu da kapsayacak şekilde genişletilmesinin mümkün olup olmadığı önemli bir araştırma alanıdır. İyileşme ve gelişme süreçlerinde kuşakaşkın düzeyin ele alınmasına ilişkin ampirik bulguların güçlendirilmesi ve bu düzeyin klinik çalışmalara nasıl entegre edilebileceğinin tartışılması gereklidir. Bu bağlamda, klinik gözlemlerden elde edilen verilerin mevcut bilimsel bilgi birikimine katkı sağlayabilecek epistemolojik bir değer taşıyıp taşımadığı da değerlendirilmelidir.

Çalışmanın literatür bölümünde, öncelikle, şiddetin kuşakaşkın ve gelişimsel çok katmanlı boyutunu temellendiren tanımsal ve kuramsal çerçeveler ele alınmıştır. Daha sonra, şiddetin etkilerini anlama sürecine mağdur düzleminin katılmasının önemi vurgulanmış ve şiddetin farklı etkilerini görünür kılan klinik durumlar ile tablo somutlaştırılmıştır.

Literatür

Şiddetin Çoklu Tanımları (DSÖ-Hukuk-Psikoloji-Psikodinamikler)

Şiddet; bireysel, ilişkisel ve toplumsal düzeylerde çok boyutlu etkiler yaratan karmaşık bir olgudur. Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization [WHO], 2020) tanımına göre şiddet, kişinin kendisine, başka bir kişiye, bir gruba ya da bir topluluğa yönelik fiziksel güç ya da tehdit içeren davranışlarının kasıtlı kullanımıdır. Bu kullanım; yaralanma, ölüm, psikolojik zarar, gelişim bozukluğu ya da yoksunlukla sonuçlanabilmekte ya da bu sonuçların ortaya çıkma olasılığını önemli ölçüde artırmaktadır.

Hukuksal tanımlar, şiddet içeren davranışın doğasına odaklanmaktadır (Türk Ceza Kanunu [TCK], 2004). İlgili maddeler şiddetin farklı biçimlerini cezalandırmakta; ancak "şiddet" kavramı açık biçimde tanımlanmamaktadır. Nitekim bazı hukukçular, kriminolojideki bu tanımsal eksikliğe dikkat çekmektedir (Demirbaş, 2016). Bu durum, şiddetin hukuksal düzlemde davranışa indirgenmesine; psikolojik ve ilişkisel boyutlarının ise görünmez hâle gelmesine yol açmaktadır.

Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un 2. maddesinde şiddet, "kişinin fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesine neden olan ya da olabilecek tutum ve davranışlar" olarak tanımlanmaktadır (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 2012). Bu tanım Türk Ceza Kanunu'ndaki suç tiplerinin ötesine geçerek şiddeti psikolojik ve sosyoekonomik bir kavram olarak da ele almaktadır.

Psikolojide saldırganlık bireyin içindeki agresyonla ilişkilendirilmektedir. Hamby (2017), şiddeti dört temel unsur çerçevesinde tanımlamaktadır: kasıtlılık, istenmezlik, zarar vericilik ve güç dengesizliği. Bu bağlamda zarar, yalnızca fiziksel boyutla sınırlı olmayıp psikolojik ve sosyal boyutları da kapsamaktadır.

Ersoy ve Küçükay'ın (2022), çalışmasında şiddetin oluşması için istem, fiili eylem ve zararın oluşması olmak üzere üç unsurun bir araya gelmesi gerektiği savunulmuştur. Bu modelde de şiddet yalnızca bir davranış değil, duygusal ve bilişsel süreçlerle iç içe geçmiş bir olgu olarak ele alınmaktadır. Model, şiddeti kökenleri ve çözümleriyle birlikte değerlendirmektedir. Bu kökensel şiddet kaynaklarının yetişme şekli, şiddete maruz kalma ve psikiyatrik hastalıklar olduğu görülmektedir. Ayrıca, kuşaklararası boyuta ilgi çekilmekte ve şiddeti önlemede şefkat, merhamet gibi duygulanımsal değerlerin önemine vurgu yapılmaktadır. Ersoy ve Küçükay'ın (2022), çalışmasındaki bu boyut ve değerler, çalışmamız ile kesişim noktaları oluşturmaktadır.

Psikodinamik kuramda şiddet, bireyin bilinçdışı çatışmalarını, düzenleyemediği duygulanımları ve erken nesne ilişkilerinden kaynaklanan saldırganlık dürtülerini dışa yönelterek kontrol etmeye çalıştığı ilkel bir düzenleme biçimi olarak tanımlanmaktadır (Freud, 1920/2020; Kernberg, 1992; Yakeley, 2018).

Kuşakaşkın Boyutta Bir Tanım

Kuşakaşkın düzlem bilinç ve söz ile aktarılan kuşaklararası bilgidir (Schützenberger, 1993/2011). Kuşakaşkın şiddet; bireyin yalnızca kendi bilinçdışı çatışmalarından değil, kuşaklar boyunca söz dışı ve bilinçdışı yollarla aktarılan imgesel, simgesel ve ilişkisel temsillerden beslenen; bu mirasın gündelik ilişkilere kendiliğinden bir akış biçiminde sızdığı çok katmanlı bir süreç olarak tanımlanabilmektedir. Kuşakaşkın yaklaşım, yarım kalmış yasların, travmatik imgelerin ve nesne ilişkilerinin kuşaklararası aktarım yoluyla güncel ilişkilerde yeniden canlanabileceğini (Volkan, 2001) ve bireyin aile tarihindeki çözülmemiş roller ile gizli sadakatler aracılığıyla bilinçdışı düzeyde taşınıp bazı koşullarda aktarıma geçebileceğini göstermektedir (Schützenberger, 1993/2011).

Tanımsal Bileşenlere Mağdurların Katılmasının Önemi

Gönüllü katılımı ile çalışan sosyometrik psikodramatik bireysel ve grup psikoterapisi ile kuşakaşkın psiko-imgedramatik psikoterapi, çoğunlukla şiddet mağdurlarının katıldığı alanlardır. Kuşakaşkın psikodramatik çerçevede şiddet, yalnızca saldırganın davranışı değil, iki tarafın temsil alanlarının kesişiminde oluşan ilişkisel bir akıştır. Mağdurun içe yönelen şiddet örüntüsü, kuşakaşkın imgelerin, simgelerin ve rollerin taşıyıcısıdır ve bu taşıyıcılık klinik olarak çalışılabilir bir alan oluşturmaktadır. Bu makalede ele alınan olgu, şiddet mağduru bir birey olup; aktardığı kız kardeşine ilişkin ölüm öyküsü de aynı kuşakaşkın şiddet kapsamında ele alınmaktadır. Bu temsil alanı, şiddetin yalnızca dışa yönelen değil, içe çöken etkilerini de anlamayı gerektirir.

Şiddetten Sonra Dışa Patlayan ve İçe Patlayan Şiddet

Şiddet kimi bağlamlarda yeni şiddet döngülerini tetikleyebilir. Çocukluk çağı şiddetine maruz kalmanın ileri yaşlarda antisosyal davranış riskini artırdığı bildirilmektedir (Widom ve Maxfield, 2001). Psikodinamik kuramlar, saldırganla özdeşleşmenin güçsüzlükle başa çıkmadaki rolünü vurgulamaktadır (Ferenczi, 1988; Freud, 1936/2018). Ancak bu oranlar bağlama duyarlıdır ve genelleştirilmesi güçtür.

Klinik gözlemler, şiddetin etkilerinin içe yönelen biçimlerde de tezahür edebildiğini göstermektedir. Dissosiyasyon, kronik utanç, sosyal izolasyon ve çökkünlük belirtileri bu örüntünün temel bileşenleri arasında yer almaktadır (Herman, 1992; van der Kolk, 2015). Kolektif travma deneyimlerinin yaygın olduğu toplumlarda ise içe çekilme, donuklaşma, güvensizlik ve bedensel yakınmalar daha belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır (Erpolat, 2024).

Kadına Yönelik Şiddet

Kuşakaşkın etkilerin özellikle sonraki kuşakların ikincil mağdurlarında nasıl tezahür ettiğini anlamak için kadına yönelik şiddet literatürüne kısaca değinmek gerekir. Yakın partner şiddetinin kadın ruh sağlığı üzerindeki etkileri ve DSÖ'nün LIVES Modeli (Dinle/Listen, Araştır/Inquire, Sorgula/Validate, Güvenliği Sağla/Enhance Safety, Destekle/Support) bu bağlamda önemlidir (Arpacioğlu, 2023). Diğer çalışmalar, TSSB, özsaygı kaybı, değersizlik, korku ve sosyal izolasyon gibi sonuçlara işaret etmektedir (Koç, 2020). TSSB yaygınlığı %31–84 arasında bildirilmiştir.

Derin ve Geç Etkinin Gösterilebilirliği

Aktarılan çoklu tanımlar, şiddetin görünen yönlerini açıklamakta yeterli olsa da, klinik bağlamda sıklıkla karşılaşılan ve tanımlanmaya çalışılan kuşaklararası etkileri açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu makalede savunulan temel tez, şiddetin mağdurlarda geç ortaya çıkan ve kuşakaşkın düzeyde derin yapılardan yüzeysel ilişkilere sızan etkilerinin görünür hâle getirilmesidir. Bu doğrultuda, kuşaklararası ve kuşakaşkın temsil sistemlerinin klinik süreçte nasıl görünürlük kazandığını ortaya koymak amacıyla bir olgu sunumu yapılmıştır. Sunulan olgu, kuşakaşkın şiddetin bireyin öznel dünyasında nasıl temsil edildiğini, hangi metaforik imgeler aracılığıyla görünür hale geldiğini ve psikodramatik süreçte nasıl dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Bu nitelikleriyle olgu incelemesi, şiddetin geç etkilerini ve kendilik/özlük sürecine ilişkin gelişimsel temel savı (Doğaner ve ark., 2020; 2021) soyutlamaya olanak tanıyan bir çerçevede ele alınmaktadır.

Olgu, şiddetin yalnızca davranışsal bir eylem değil, yarım kalmış bir özgürlük–özerklik anlatısı olarak da anlaşılabilirliğini ileri süren özgün bir kuramsal çerçeve içinde sunulmaktadır. Bu çerçeve, Psikosoybilim yaklaşımının kurucusu ve kuşakaşkın psikoterapinin öncülerinden Anne Ancelin Schützenberger'in (1993/2011) çalışmalarından da esin almaktadır. Schützenberger, "Yine de ne olduğunu anlayarak ve bağları bağlamlarında ve karmaşıklıklarıyla kavrayıp anlayarak özgürlüğümüzü geri kazanabilir ve yinelemelere son verebiliriz," demektedir (s. 21).

Yöntem

Araştırma Tasarımı

Bu çalışma, kuramsal bir araştırma niteliğinde olup, niteliksel desende tasarlanmıştır. Kuramsal çerçevenin klinik bağlamda görünür kılınması amacıyla çalışma, kullanılan psikoterapi yöntemiyle uyumlu bir çerçevede gerçekleştirilen bir olgu sunumu ile desteklenmiştir. Bu yaklaşım, klinik süreçten elde edilen verilerin kuramsal kavramlarla ilişkilendirilmesine ve kuşakaşkın şiddetin psikoterapötik bağlamda nasıl temsil edildiğinin incelenmesine olanak tanımaktadır.

Olgu sunumunun seçimi, sunumu ve analizi için Elliott'un Uygulamaya Dayalı Kanıt (Practice-Based Evidence) yaklaşımı ve İyi-Nitelenmiş Olgu Sunumu (Well-Qualified Case Presentation) modeli temel referans noktası olarak benimsenmiştir (Elliott, 1993; 2006; 2011). Bu yaklaşım ve model, klinik verilerin sistematik, güvenilir ve kuramsal olarak anlamlı biçimde sunulmasını ve gelişim ve değişim noktalarının incelemeye alınabilmesini sağlayan niteliksel bir çerçeve sunmaktadır. Sunum kullanılan psikoterapi yöntemiyle uyumlu olan değişik şekillerde yapılabilir. Önemli noktalardan birisi, terapideki değişim anlarının ve yönlerinin saptanmasıdır.

Örneklem ve Olgu Seçilme Gerekçesi

Çalışmada kullanılan olgu, amaçlı örneklem yöntemiyle seçilmiştir. Olgunun seçilme gerekçeleri şunlardır:

1. Kuşakaşkın şiddet temalarının belirgin olması,
2. Uzunlamasına ve kesintisiz bir psikoterapi sürecinin bulunması,
3. Metaforik, bedensel ve ilişkisel temsillerin zenginliği,
4. Klinik verilerin kuramsal tartışmayı destekleyecek nitelikte olması.

Bu özellikler, olgunun kuşakaşkın boyutun klinik görünümünü ve dönüşüm süreçlerini örneklemek için uygun bir vaka olmasını sağlamıştır.

Olgu, elli altı yaşında, evli, bir çocuk annesi ve sanatla uğraşan bir kadındır. Kimlik bilgileri gizlenmiş, olgu/protagonist tarafından seçilen metaforik bir isim kullanılmıştır. Olgunun tanınmasına yol açabilecek bilgiler yalnızca bilimsel gereklilik durumunda ve etik sınırlar içinde sunulmuştur. Yayın aşamasında da onayı alınmıştır.

Psikoterapi Yöntemi ve Klinik Çerçeve

Olgu ile yürütülen çalışma, Moreno'nun (1934, 1993) geliştirdiği Psikodramatik Sosyometrik Grup ve İki Başına (Â-Deux) Psikoterapi yöntemlerinin, Schützenberger'in geliştirdiği Kuşakaşkın Terapi (Schützenberger, 1993/2011) yönteminin genişletilmiş kombine çeşitleri olan İki Başına Psikodrama (Doğaner, 2019) ve Kuşakaşkın Psiko-İmgedrama (Doğaner, 2021) çerçevelerinde gerçekleştirilmiştir. Bu kuşakaşkın yöntem, genopsikososyogram desteklenen ve kuşakaşkın temsillerin metaforik, bedensel ve ilişkisel düzeyde görünür hale gelmesine olanak sağlayan bir psikoterapi yaklaşımıdır.

Psikoterapi sürecinde kullanılan temel teknikler şunlardır:

- Canlandırma, bedenlendirme (enactment, embodiment),
- İmgeleme (imagination),
- Eşleme (doubling),
- Aynalama (mirroring),
- Aile atomu ve sosyal atom (family atom, social atom),
- Boş sandalye (empty chair),
- Rol değiştirme (role reversal),
- İçsel sahnelemeler (inner scenes),
- Genopsikososyogram (genopsychosociogram),
- Eşleme ve rol değiştirme yoluyla imge ve sembol çözümü (image and symbol decoding through doubling and role reversal) ve
- Süreç değerlendirme—rol analizleri, anlamlandırmalarla desteklenmiş şekilde (processing).

Bu teknikler, protagonistin bilinçdışı temsillerini, kuşakaşkın imgelerini ve ilişkisel örüntülerini görünür kılmak ve dönüştürmek amacıyla kullanılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Veriler, iki buçuk yıl boyunca, on beş günde bir yapılan elli dakikalık seanslardan elde edilmiştir. Veri kaynakları şunlardır:

- Seans protokolleri,
- İki Başına (À-Deux) sahnelemeleri,
- Psiko-imgedrama iç sahneleri,
- Protagonistin doğruladığı klinik notlar ve
- Sembolik ve metaforik ifadelerin kayıtlarıdır.

Bu veriler hem klinik süreçte hem de seans sonrası süreç değerlendirmelerde kullanılmıştır.

Analiz süreci, niteliksel araştırma ilkelerine uygun olarak yürütülmüştür. Çalışmadan sonra psikoterapist tarafından üst basamakta kullanılan analiz türleri şunlardır:

- **Süreç değerlendirme:** Seans akışındaki değişimlerin, eşiklerin ve dönüşümlerin izlenmesi.
- **Rol analizi ve rol haritalama:** Protagonistin rol repertuarındaki değişimlerin değerlendirilmesi.
- **İmge, sembol ve metafor analizi:** Klinik imgelerin temsil ettiği psikodinamik süreçlerin üst seviyede yeniden çözümlenmesi.
- **Dil-özne analizi:** Öznenin dildeki görünürlüğü, fail-mağdur konumlanmaları ve özgürlük-özerklik temalarının dilsel izleri.

Olgu sunumu, etik kurallar çerçevesinde hazırlanmıştır. Protagonistin kimliği gizlenmiş, metaforik bir isim kullanılmış ve klinik veriler protagonist tarafından okunarak doğrulanmıştır. Sunumda yalnızca bilimsel gereklilik durumunda sınırlı klinik detaylara yer verilmiştir.

Olgu Sunumu

Giriş ve Isınma

Olguyu tedaviye getiren durum, yıllardır tedavilere rağmen tam iyileşmeyen çöküntü ve kız kardeşinin iki ay önceki ölümünden sonra durumun ağırlaşmasıdır. Psikiyatrik tedavi psikoterapi ile birlikte yürütülmüş ancak burada sadece psikoterapötik süreç anlatılmıştır.

Psikodramada sahnedeki kişi *protagonist* olarak adlandırılır; yani çalışmanın *başkahramanı*. Protagonist, metaforik adıyla Taşkın Su, daha ilk seanslarda şu ifadeyi kullanmıştır:

"Lanetli soy benimki! Beni soyum hasta etti."

Bu cümle, hem kuşakaşkın yükün ağırlığını hem de özgürlük-özerklik temasındaki tıkanmayı dilsel düzeyde görünür kılmaktadır. Özgür bir kişi kendisini başkalarının hasta ettiğini iddia eden ifadeler seçmez.

Protagonistin seanslar ilerledikçe birleşen aile öyküsünde, iki kuşak geriye uzanan cinayetler, örtülmüş cinsel istismarlar ve sessizlikle taşınan travmatik miras bulunmaktadır. Protagonistin annesinin anne ve babası, aile içi bir çatışma sonucunda, aynı ailenin genç bir erkek üyesi tarafından öldürülmüştür. Öldüren kişi öldürülen adamın yeğenidir. Bu olay sırasında emzirme döneminde bir bebek hayatta kalmış; ailedeki kız çocukları ise yetiştirildikleri akraba evinde maruz kaldıkları tacizleri ancak ima ve fısıltılarla birbirlerine aktarabilmıştır. Bu sessizlik zinciri, protagonistin dilinde ve bedeninde kuşakaşkın bir yük olarak temsil edilmektedir.

Arke-Rol ve Mitolojik Çerçeve

Doğaner'e (2021) göre arke-rol, kişinin bilinçdışı temsil sisteminde kökensel bir rol örüntüsünü ifade eder. Bu olguda protagonistin arke-rolü Öldüren Habil'in Torunu olarak tanımlanmıştır. Bu rol, Tevrat'ın Tekvin bölümünde (Genesis) anlatılan kardeş cinayeti anlatısı ile ilişkilidir. (4:1-16).

Mitolojik zaman, insanlık tarihinin birikmiş ve toplu bilinçdışı temsillerini içerir.

- Psikodramanın metaforik zamanı, çizgisel (Kronos) ve döngüsel-ritüel (Aion) zamanın ötesinde, yaratıcı anın (Kairos) zamanıdır (Moreno, 1977, s. 33; Moreno & Moreno, 1969, s. 11-21; Doğaner, 2010, 2016)
- Klinik zaman, şimdi-burada beden ve öz üzerinden açılan zamandır.

Bu üç zaman düzeyi, protagonistin kuyu, hologram, hortlak gibi imgelerle çalıştığı sahnelerde iç içe geçmektedir.

Kuşakaşkın Sahneler ve İlk Sessizlik

Protagonist, seansların başında yoğun bir boğuntu, çökkünlük ve içe dönük şiddet belirtileri göstermiştir:

"Suyun altında ölüyor gibiyim. Boğuntu hiç çıkmıyor üstümden."

Kardeşi, metaforik adıyla Karanlıktaki Işık, kırk dört yaşında depresyon ve işlev kaybı içinde ölmüştür. Protagonist, kardeşinin ölümünü "örtülmüş bir intihar" olarak tanımlamaktadır. Bu kayıp, kuşakaşkın sessizliğin iki kuşak sonraki halkasıdır.

Ritüel Başlangıç ve İlk İmgeler

Aslında çalışma, dört seans içinde güven kurulunca, ataların izni ritüeliyle başlamıştır:

"Sevgili atalarım... Beni ve kardeşlerimi hasta eden gerçekleri bilmek istiyorum. İzniniz var mı?"

Ardından psiko-imgedrama ile protagonist beklenmedik bir kuyunun dibine inmiştir. İlk imgeler:

- Mor bir hologram
- Erkek bir silüet
- Karanlıktaki Işık'ın idealindeki erkek figürü

Rol değiştirme sırasında hologram şöyle konuşmuştur:

"Ben hologramım. Karanlıktaki Işık'ın idealindeki erkeğim. Yumuşagım, şiddetten uzağım."

Bu sahne, protagonistin bedenindeki içsel sızının ilk kez hafiflediği noktadır.

Kuşaklararası Sessizlikten Kuşakaşkın Yüzleşmeye

Aile atomu çalışmasında protagonist tacizci figürünü sahneye koymuş ancak rol değiştirmeye hazır olmamıştır. Altı ay sonra şu cümleyi kurmuştur:

"O gün onu sahneye koymak, inkâr ve kopuştan kurtulmak için yeterliydi."

Bu ifade, kuşakaşkın travmanın ritüel düzeyde işitilmesinin iyileştirici etkisini göstermektedir.

Gerçek Karşılaşma ve Dönüşüm

Protagonistin bedeninde "beton", "kuyu", "boğazda sıkışma" gibi imgeler belirginleşmiştir. Beton rolünden şu ifade gelmiştir:

"Ölüm kuyusunu kapatmak istiyorum."

Psikodrama sahnesinde bir kuyu kurulmuş; protagonistin sanatçı kimliği sahnenin yaratıcı kullanımını kolaylaştırmıştır. Kuyudan çıkış, protagonist için beklenmedik bir özgürleşme anı olmuştur.

İlerleyen seanslarda "hortlaklar" sahneye gelmiştir: Anane, dede ve ölmüş kız kardeş.

Boş sandalye tekniğiyle yüzleşme ve vedalaşma gerçekleşmiştir:

"Seni gömmeyi unuttuk biz anane."

Bu sahne, kuşakaşkın yasın ilk kez tutulduğu andır.

Kardeşle Rol Değiştirme

Protagonist, uzun süre hazır olmadığı rol değiştirmeyi sonunda gerçekleştirmiştir. Karanlıktaki Işık rolünde şunu söylemiştir:

"Taşkın Su, tek-gözsün sen! Gözünü dikmişsin bana. Korkuyorum senden."

Bu ifade, protagonistin kendi içindeki denetleyici-otoriter yönle yüzleşmesini sağlamıştır.

Kendi rolüne döndüğünde ise şu cümleyi kurmuştur:

"Ruhumun içinde sen olarak sensin artık. Hoşça kal. Rahat uyu."

Bu, kuşakaşkın bağın dönüştüğü noktadır. Daha sonra şu ifadeyi kullanacaktır:

"Artık, o ölmemeliydi demiyorum. Kardeşimi kaybettim diyorum."

Sanatsal Bütünleşme

Sonlandırmaya yaklaşırken protagonist, kendi yaptığı bir kolaj çalışmasını getirmiştir:

"Kırk Parça Geçmiş ve Kırk Yama."

Böyle adlandırdığı bu kolaj, parçalanmış anı temsillerinin dışsal bir bütünleşmeye dönüştüğü sembolik bir kapanış sahnesidir.

Semboller ve Klinik Temsilleri

Aşağıdaki tablo, çalışmada öne çıkan imgelerin klinik anlamlarını özetlemektedir:

Tablo 1. İmgeler ve Klinik Anlamları

İmge	Temsil Ettiği Klinik Durum
Hologram	İdealize dünyanın temsili
Kuyu 1 ve Kuyu 2	Bilinçdışına iniş, bastırılmış yas, yalnızlık
Hortlak	Yası tutulmamış ataların temsili
Beton	Bastırma ve izolasyon savunması
Tek-göz	Denetleyici, korkutucu otorite

Bulgular

Bu bölümde, olgu sunumundan elde edilen veriler niteliksel analiz ilkeleri doğrultusunda tematik olarak sınıflandırılmış ve dört ana kategori altında sunulmuştur. Bulgular, kuşakaşkın şiddetin bireyin öznel dünyasında nasıl temsil edildiğini, hangi metaforik imgeler aracılığıyla görünür hale geldiğini ve psikodramatik süreçte nasıl dönüştüğünü göstermektedir. Protagonistin klinik yolculuğu, travma → tanıklık → minnettarlık → dönüşüm biçiminde spiral bir yapı izlemiştir. Her sahne bir eşik, her figür bir metafor olarak işlev görmüş; bu yapı hem klinik hem etik bir çağrıya dönüşmüştür.

1. Klinik Düzeyde Bulgular

Klinik Detaylardan Rol ve Akışa Geçiş

Psikodramada araştırma, çözüm ve tedavi süreci seansın kendisinde oluşur. İnceleme ve analiz ise seans sonrasında, artık o protagonistle neyin nasıl yapıldığı üzerine profesyonel düşüncenin, onun olmadığı bir ortamda üretildiği aşamada gerçekleşir. Bu yaklaşımda, psikodrama yöntemli çalışmanın anlatısal çerçevesindeki asıl epistemolojik nesnenin, olgunun kendisinden çok, onunla birlikte sahnede üretilen dramatik metin olduğu kabul edilmektedir.

Bu nedenle klinik detaylar (semptomlar, sendromlar) ikincil düzeyde kalmış; asıl veri, şimdi–burada sahnede ortaya çıkan rol değişimleri, metaforik imgeler, bedensel duyular ve bunlardaki dönüşümler olmuştur. Böylece şiddetin etkilerini yalnızca tanı kategorileri üzerinden değil, ilişkisel, bedensel ve özsel düzeyde anlamak ve dönüştürmek mümkün hâle gelmiştir.

2. Derinlik ve Zaman Düzeyinde Bulgular

Döngüsel ve Ritüel Zamanın Açılması

Psikodramatik süreçte protagonistin deneyimi, yalnızca çizgisel zaman içinde değil, ritüelistik ve döngüsel zaman içinde açılmıştır. Kuyu, hortlak, beton gibi imgeler, kuşakaşkın travmanın beden ve öz düzeyindeki temsillerini görünür kılmıştır.

Ataların Temsilleri ve Kuşakaşkın Yas

Hortlak figürleri (anane, dede, ölmüş kız kardeş) bilinçdışı temsil sisteminde yası tutulmamış ataların sembolik taşıyıcıları olarak belirlemiştir. Boş sandalye tekniğiyle yapılan yüzleşmeler, kuşakaşkın yasin ilk kez işitilmesini ve dönüştürülmesini sağlamıştır.

3. Rol ve Kendilik/Özlük Gelişimi Düzeyinde Bulgular

Denetleyici Rolün Fark Edilmesi

Protagonist, rol değiştirme sırasında kendi içindeki denetleyici–otoriter yönle karşılaşmış ve bu yön “tek-göz” metaforuyla temsil edilmiştir. Bu bulgu, şiddetin yalnızca mağduriyet değil, içsel fail–mağdur ikiliği üzerinden de anlaşılması gerektiğini göstermektedir.

Şefkat, Minnet ve Tanıklığının Açılması

Psikodramatik süreç ilerledikçe protagonistin dilinde özne görünürlüğü artmış; “Hoşça kal kardeşim” gibi ifadeler, tanıklık ve şefkat kapasitesinin açıldığını göstermiştir. “Artık, o ölmemeliydi demiyorum. Kardeşimi kaybettim diyorum.” Bu dönüşüm, özgürlük–özerklik temasının klinik düzeyde güçlendiğini işaret etmektedir.

4. Klinik ve Metaforik Düzeyde Bulgular

Çalışmada öne çıkan ve Tablo 1’de gösterilen imgeler, protagonistin içsel dünyasında kuşakaşkın travmanın farklı yönlerini temsil etmiştir: Bu imgeler, psikodramatik sahnelerde rol değiştirme ve sembolik canlandırma yoluyla dönüştürülmüş; protagonistin özsel gelişiminde eşik işlevi görmüştür.

Bulguların Genel Değerlendirmesi

Öyküden doğan ve psikoterapi deneyimlerimizle bütünlenen temel bulgumuz, bu çalışmanın temel kuramsal tezini ortaya çıkartmıştır. Bu teze göre, öykünün başında, bir kişi ya da topluluk, özel ve biricik olma, değerli hissetme deneyimlerinde sorun yaşar. Bu deneyimi dışsal bir kaynaktan almak ister. Ancak reddedilme, aşağılanma, anlaşılma ve bağımlılık duygusunun doğurduğu öfkeyi denetleyemez veya sağlıklı şekilde—örneğin kendini anlatarak— kullanamaz. Bu, kuşkusuz ki işin ekonomik ve politik değil, psikososyal ve ilişkisel yüzünü oluşturmaktadır

Şiddet artık yalnızca bireysel bir deneyim değil, kuşakaşkın, ilişkisel ve sistemik bir özgürlük–özerklik eksikliği haline dönüşmektedir. Protagonistin psikoterapi sürecindeki dönüşümü, kuşakaşkın travmanın ritüel, metafor ve tanıklık aracılığıyla dönüştürülebileceğine işaret etmektedir.

Tartışma

1. Klinik Etki Üzerinden Tartışma

Travma ve şiddet literatürü, şiddetin yalnızca dışa yönelen bir davranış değil, aynı zamanda içe dönük çökkünlük, donma, sessizlik ve öznel bütünlükte kırılma biçimlerinde de ortaya çıktığını göstermektedir. Herman (1992), kronik travmanın öznenin fail–mağdur konumlanmasını bozduğunu; van der Kolk (2015) travmanın bedensel hafızada sıkışma, nefes darlığı ve donma biçimlerinde temsil edildiğini belirtmektedir. Bu bulgular, protagonistin “suyun altında ölme hissi”, “boğuntu”, “beton” ve “kuyu” imgeleriyle ifade ettiği deneyimlerle uyumludur.

Kuşaklararası aktarım literatürü, travmatik deneyimlerin yalnızca bireysel değil, ilişkisel ve sistemik düzeyde de aktarıldığını göstermektedir (Schützenberger, 1993/2011). Protagonistin aile öyküsündeki cinayet, taciz ve sessizlik zinciri, bu aktarımın klinik bir örneğini sunmaktadır.

Bu klinik ve toplumsal bulgular, çalışmanın özgün tezini desteklemektedir: Şiddet, yalnızca bir davranış değil, yarım kalmış bir özgürlük–özerklik anlatısıdır ve bu anlatı, ritüel, canlandırma, metafor ve tanıklık (Ricoeur, 1977; 1993/2010) aracılığıyla yeniden yazılabilmektedir.

Bu çalışma, şiddetin yalnızca dışa yönelen bir davranış ve eylem değil, aynı zamanda içe dönen, sessizleşen, donan ve kuşakaşkın biçimde aktarılan bir özgürlük–özerklik kesintisi olduğunu da göstermektedir. Bulgular, şiddetin dolaysız ve torunlar gibi dolaylı mağdur/mağdurlar üzerindeki etkilerinin yalnızca semptomatik ve sendromal düzeyde değil, bedensel, kendiliksel/özsel (selfhood) ve ilişkisel düzeylerde de ortaya çıktığını göstermektedir. Depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu gibi sendromal tanılar, psikoterapötik süreçlerin nihai sonuçlarını değerlendirmede önemli olsa da iyileşme ve gelişmenin nasıl gerçekleştiğini formüle etmede yetersizdirler. Burada sıralanan sonuçlar, literatürdeki hem psikodinamik hem de travma odaklı yaklaşımlarla uyumludur.

Dışa veya İçe Patlayan Şiddet

Araştırmalar, çocukluk çağı travmalarının ilerleyen yaşlarda saldırgan davranışlarla ilişkili olabileceğini göstermektedir (Widom ve Maxfield, 2001). Psikodinamik kuramlar, saldırganla özdeşleşmenin güçsüzlükle başa çıkma mekanizması olduğunu vurgular (Ferenczi, 1988; Freud, 2018). Bu bulgular, protagonistin aile öyküsündeki cinayet ve taciz zincirinin sonraki kuşaklarda farklı biçimlerde yeniden ortaya çıkmasıyla uyumludur.

Travma literatürü, şiddetin içe dönük biçimlerinin dissosiyasyon, kronik utanç, çökkünlük ve sosyal geri çekilme ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Herman, 1992; van der Kolk, 2015). Protagonistin "boğuntu", "donma", "yok olma isteği" gibi ifadeleri bu literatürle örtüşmektedir.

Türkiye'de olasılıkla içe dönük şiddet biçimleri oldukça sık görülmektedir. Bu bağlam, daha sonraki kuşakta yer alan protagonistin sessizlik, çökkünlük ve kuşakaşkın yüklerle başa çıkma biçimlerini anlamada önemli bir çerçeve sunmaktadır.

2. Kavramsal Açıdan Tartışma

Şiddetin Kuşakaşkın Boyutu: Özgün Tezin Felsefi Literatürle Buluşması

Şiddeti yarım kalmış bir özgürlük-özerklik anlatısı olarak ele alan temel tez, üç temel felsefi literatür alanıyla kavramsal bir buluşma içindedir.

Aristoteles'in erek (telos) kavramı: Aristoteles'e göre (2023) her varlık kendi ereğine doğru gelişmektedir. Bu çalışma, şiddeti bu gelişimin kesintiye uğraması olarak yorumlamaktadır. Protagonistin spiral dönüşüm süreci —travma → tanıklık → minnettarlık → dönüşüm— bu ereksel yapıyla uyumludur.

Levinas'ın ötekilik etiği: Levinas, ötekiyle karşılaşmayı etik bir sorumluluk olarak tanımlar (aktaran Ricœur, 2010). Protagonistin kardeşiyle rol değiştirme sahnesi, bu etik karşılaşmanın klinik bir örneğidir.

Ricœur'un tanıklık epistemolojisi: Ricœur'a göre (1993/2010) tanıklık hem epistemik hem etik bir eylemdir. Kendi hikayesini anlatırken kendisinin tanıdığı olan ve psikoterapistin tanıklık ettiği protagonistin, "Hoşça kal kardeşim" ifadesi, bu tanıklığın özsel dönüşüm yaratan bir biçimi olarak değerlendirilebilir.

Bu üç kavramsal çerçeve, çalışmanın özgün tezini desteklemektedir.

3. Psikoterapötik Süreçte Ritüel, Metafor ve Tanıklık Yönüyle Tartışma

Ritüelin Dönüştürücü Gücü

Psikodrama, ritüelistik bir zaman ve mekân yaratmaktadır. Güven ritüeli, izin ritüeli, boş sandalye ve rol değiştirme teknikleri, protagonistin kuşakaşkın yüklerle yüzleşmesini mümkün kılmıştır.

Metaforun Klinik İşlevi

Kuyu, hologram, hortlak, beton ve tek-göz gibi imgeler, protagonistin bilinçdışı temsillerini görünür kılmıştır. Bu imgeler, Lakoff ve Johnson'ın (2017) metaforun bilişsel işlevine ilişkin görüşleriyle uyumludur.

Tanıklığın Etik Boyutu

Protagonistin dönüşümünde tanıklık merkezi bir rol oynamıştır. "Ben Kendim Dili" ile ifade edilen dönüşlülük, öznenin kendi deneyimine etik bir tanıklık geliştirmesini sağlamıştır. Bu bulgular, Doğaner'in (2018–2025) geliştirdiği metaforik kendilik/özlük (selfhood) modelleri ve Schützenberger'in kuşaklararası özgürleşme tezleriyle uyumludur.

4. Şiddetin Özgürlük-Özerklik Eksikliği Olarak Yeniden Kavramlaştırılması

Bu çalışma, şiddeti bir semptom değil, kesintiye uğramış bir özgürlük-özerklik öyküsü olarak kavramsallaştırmaktadır.

Bu kavramsallaştırma, protagonistin özneleşme süreci, denetleyici içsel parçalarla yüzleşme, kuşakaşkın yasın tutulması ve minnet ve şefkat kapasitesinin açılması bulgularıyla desteklenmektedir.

Bu süreç, şiddetin yalnızca bir davranış değil, özsel bir gelişim kesintisi olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, şiddetin yalnızca davranışsal bir eylem değil, kuşakaşkın düzeyde aktarılan, içe dönen, sessizleşen ve özsel gelişimi kesintiye uğratan bir özgürlük-özerklik kırılması olduğunu göstermektedir. Bulgular, şiddetin mağdurlar üzerindeki etkilerinin yalnızca semptomatik düzeyde değil, bedensel, ilişkisel ve kendiliksel/özel (selfhood) düzeylerde ortaya çıktığını göstermiştir. Psikodramatik süreç, kuşakaşkın travmanın metaforik imgeler, ritüelistik sahneler ve tanıklık aracılığıyla görünür hale gelmesini sağlamış; protagonistin dönüşümünde şefkat, minnet ve özneleşme kapasitesinin açılmasına aracılık etmiştir.

Klinik açıdan, kuşakaşkın boyutun psikoterapi sürecine dahil edilmesinin önemi görülmektedir. Atalara ait temsillerin, bilinçdışı imgelerin ve ritüelistik sahnelerin işitilmesi, şiddetin yarattığı özel yaraların dönüştürülmesinde kritik bir rol oynamıştır. Bu dönüşüm, yalnızca semptomların azalması değil, özgürleşme, özerkleşme ve özel bütünleşme süreçlerinin açılması anlamına gelmektedir.

Bu kavramsallaştırma seviyesi, Aristoteles'in erek (telos) anlayışı, Levinas'ın ötekilik etiği ve Ricœur'un tanıklık epistemolojisiyle bir buluşma içindedir. Şiddetin etkileri, yalnızca bireysel değil, ilişkisel, sistemik ve kuşakaşkın düzeylerde ele alınmalıdır.

Toplumsal düzeyde ise şiddetin çözümü, yalnızca klinik müdahalelerle değil, adalet, tanınma ve etik tanıklık süreçleriyle mümkündür. Kutsal metinlerdeki "kisas", "merhamet" ve "affetme" ilkeleri; mitolojik anlatılardaki körlük, yüzleşme ve dönüşüm temaları; insanlık tarihinin özgürleşme arayışının arke-rollerini yansıtmaktadır. Bu çalışma, bu arke-rollerin klinik düzeyde nasıl temsil edildiğini ve dönüştürülebileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak, kuşakaşkın şiddetin psikoterapi yoluyla açığa çıkarılması, bireysel ve sistemik düzeyde iyileşme, gelişim ve etik dönüşüm olanakları sunmaktadır. Şiddetin yarattığı kırılmalar, ritüel, metafor ve tanıklık aracılığıyla dönüştürülebilir; parçalanmış özel temsiller, bütünleşme yönünde hareket edebilir.

Metaforik Kapanış

Gilgameş, Enkidu'nun ölümü içinden yürür; kaybın karanlığından geçerek olgunlaşır. Taşkın Su da kardeşinin kaybının içinden yürüdü. Kuyu bir mezar olmaktan çıkıp bir rahme dönüştü. Hologram, hortlaklar, kuyu... Bunlar yalnızca imgeler değil; epistemik araçlar, insanın içsel tarihine açılan kapılardır. Metafor, yalnızca bir anlatı sanatı değil; yeni bir bilincin, yeni bir anlamın öncüsüdür. Psikoterapi ise yalnızca iyileşme değil; özgürleşme, özerkleşme, özgünleşme ve özbirleşme yolculuğudur.

Teşekkür

Bu metin, yalnızca bir olgu sunumu değil; bir tanıklık alanıdır. Şiddetin sessiz biçimlerine tanıklık edenlere, kendi kuyusundan doğanlara ve minnetle yükselenlere adanmıştır.

Yayın sürecine eşlik eden Sıla Derin'e teşekkür ederim.

Kaynakça

- Aristoteles. (2023). Nikomakhos'a Etik (çev. F. Akderin, 7. Baskı). İstanbul: Say Yayınları. (Özgün eser MÖ 4. yy.)
- Arpacioğlu, Z. B. (2023). Kadına yönelik şiddet, "LIVES" ve travma sonrası stres bozukluğu. Y. Akvardar (Ed.), Kadın ruh sağlığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği (s. 80-92) içinde. Türkiye Klinikleri. <https://www.turkiyeklinikleri.com/article/tr-kadina-yonelik-siddet-lives-ve-travma-sonrasi-stres-bozuklugu-103634.html>
- Demirbaş, T. (2016) Şiddet suçlarına genel bir bakış. IMDAT ve MEF Üniversitesi Kongresinde sunulan bildiri. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/621813>
- Doğaner, İ. (2010, Mayıs) Psikodramada zaman ve bir ölçek taslağı: AKIŞ ölçeği. Türkiye Grup Psikoterapileri Kongresinde canlandırılmalı sunum.
- Doğaner, İ. (2016, Şubat). Kairos Kronos karşısında. İzmir Psikodrama Günlerinde pedagojik psikodrama çalışması.
- Doğaner, İ. (2018). Gilgameş-Enkidu yas modeli: Psikodramatik yas çalışması. İzmir: Duvar Yayınları.
- Doğaner, İ. (2019). Sosyometrik psikodramatik bireysel psikoterapi: İki başına psikodrama. İzmir: Duvar Yayınları.
- Doğaner, İ. (2021). İmge drama: Ders notları. İzmir: Duvar Yayınları.
- Doğaner, İ. (2024a). Psikodrama dersleri: Metaforik bir yorum (Cilt 1). İzmir: Duvar Yayınları.
- Doğaner, İ. (2024b). Psikodrama dersleri: Metaforik bir yorum (Cilt 2). İzmir: Duvar Yayınları.
- Doğaner, İ. (2025). Yazmalar. İzmir: Duvar Yayınları.

- Doğaner, İ. Karabilgin Öztürkçü, Ö. S., Altan, A. ve Sağın, H. (2020). Psikodramatik psikoterapide değişim ve dönüşümler: Bir kendilik gelişim modeli. İzmir: Duvar Yayınları.
- Doğaner, İ., Karabilgin Öztürkçü, Ö. S., Altan, A. ve Sağın, H. (2021). Dört plasenta ve dört doğum: Bir bağ kuramı açısından psikodramatik psikoterapide değişim ve dönüşümler. İzmir: Duvar Yayınları.
- Elliott, R. (1993). The Helpful Effects of Therapy (HAT) Version 10. <http://www.experiential-researchers.org/instruments/elliott/hat.html>
- Elliott, R. (2006). Change Interview (CI) Version 12. <http://pe-eft.blogspot.com/2006/12/new-version-of-client-change-interview.html>
- Elliott, R. (2011). Qualitative methods for studying psychotherapy change process. D. Harper ve A. R. Thompson (Eds.), Qualitative research methods in mental health and psychotherapy: An introduction for students and practitioners içinde, (s. 69-81). Wiley: Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781119973249.ch6>
- Erpolat, A. (2024). Kadına yönelik aile içi şiddette travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) ve depresyonun gelişmesinde etkili faktörlerin incelenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 240–261. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/83045/1404086>
- Ersoy, U. ve Küçükay, A. (2022). Şiddeti önleme çalışmalarına psikolojik ve hukuki bir bakış. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 160, 211-244. <https://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/Dergi/Dergi160/222/>
- Ferenczi, S. (1988). Confusion of tongues between adults and the child: The language of tenderness and of passion. *Contemporary Psychoanalysis*, 24(2), 196 – 206. <https://doi.org/10.1080/00107530.1988.10746234>
- Freud, S. (2020). Haz ilkesinin ötesinde. Ben ve id. (A.Babaoğlu, çev., 7. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları (Özgün eser basım 1920).
- Freud, A. (2018). The ego and the mechanisms of defence. London: Routledge (Özgün eser basım 1936).
- Hamby, S. (2017). On defining violence, and why it matters. *Psychology of Violence*, 7(2), 167–180. <https://doi.org/10.1037/vio0000117>
- Herman, J. L. (1992). Trauma and recovery: the aftermath of violence—from domestic abuse to political terror. New York: Basic Books.
- Kernberg, O. F. (1992). Aggression in personality disorders and perversions. New Haven, CT: Yale University Press.
- Koç, Ö. A. (2020, Ekim 7). Kadına şiddeti durdurun! Şiddete bağlı travma sonrası stres bozukluğu: Neler yapmalı? Evrim Ağacı. <https://evrimagaci.org/kadina-siddeti-durdurun-siddete-bagli-travma-sonrasi-stres-bozuklugu-neler-yapmali-9419>
- Lakoff, G. & Johnson, M. (2017). Metaforlar: Hayat, anlam ve dil (G. Yavuz Demir, çev.). İstanbul: İthaki.
- Microsoft. (2025). Microsoft Copilot [Generative AI tool]. <https://copilot.microsoft.com/>
- Moreno, J. L. (1934). Who shall survive? Foundations of sociometry, group psychotherapy and sociodrama. New York: Beacon House.
- Moreno, J. L. (1977). Psychodrama, first volume. New York: Beacon House.
- Moreno, J.L. (1993). Who shall survive? Foundations of sociometry, group psychotherapy and sociodrama (student edition). Roanoke, VA: Royal Publishing Company.
- Moreno, J. L. & Moreno, Z. T. (1969) Psychodrama, third volume. New York: Beacon House.
- Ricœur, P. (1977). The rule of metaphor: The creation of meaning in language (R. Czerny, trans.). Toronto: University of Toronto Press.
- Ricœur, P. (2010). Başkası olarak kendisi (H. Hünler, çev.). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Schützenberger, A. A. (2011). Soy sendromu. Kuşakaşan terapi ve soyağacındaki gizli bağlantılar (İ. Doğaner, çev.). İzmir: Duvar Yayıncılık. (Özgün eser basım 1993).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2004). 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu. Resmî Gazete, 25611. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2012). 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun. Resmî Gazete, 28290 <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6284&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- van der Kolk, B. A. (2015). The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma. London: Penguin Books.
- Volkan, V. (1999). Kanbağı: Etnik gururdan etnik teröre. İstanbul: Bağlam Yayıncılık. (Özgün eser basım 1997).
- Widom, C. S. & Maxfield, M. G. (2001). An update on the "cycle of violence". National Institute of Justice. <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/184894.pdf>
- World Health Organization. (2002). World Report on Violence and Health. Geneva: WHO. <https://www.who.int/groups/violence-prevention-alliance/approach>
- Yakeley, J. (2018). Psychodynamic approaches to violence. *BJPsych Advances*, 24(2), 83–92. <https://doi.org/10.1192/bja.2017.23>